

Elementi realističke poetike u pripovijetkama Vjenceslava Novaka

Matijević, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:858499>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

ANA MATIJEVIĆ

**ELEMENTI REALISTIČKE POETIKE U PRIPOVIJETKAMA VJENCESLAVA
NOVAKA**

Završni rad

Pula, rujan 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

ANA MATIJEVIĆ

**ELEMENTI REALISTIČKE POETIKE U PRIPOVIJETKAMA VJENCESLAVA
NOVAKA**

Završni rad

JMBAG: 0303086263

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Znanstveno područje: Područje humanističkih znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar

Pula, rujan 2021.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Stanje u Hrvatskoj krajem 19. st.	2
3. Poetika realizma	4
3. 1. Realizam u kontekstu svjetske književnosti	5
3. 2. Realizam u hrvatskoj književnosti	8
4. Elementi realističke poetike u pripovijetkama Vjenceslava Novaka	10
4.1. <i>U glib</i>	11
4. 2. <i>Nezasitnost i bijeda</i>	15
5. Život i stvaralaštvo Vjenceslava Novaka.....	20
6. Novakov doprinos angažmanu školovanja siromašne djece	23
7. Zaključak.....	26
8. Literatura:	27
9. Sažetak.....	29
10. Summary	30

1. Uvod

Svrha ovoga rada bila je u prvom redu sustavno prikazati temeljne odrednice realističke poetike. Odabrane pripovijetke Vjenceslava Novaka korištene su u svrhu reprezentativnog primjerka na temelju kojeg se izvodi analiza djela kako bi se dodatno objasnile i oprimjerile te teorijske odrednice realističke poetike. No kako bismo shvatili na koji su način one oblikovane i što je, i u kojoj je mjeri, utjecalo na stilsku paradigmu književnosti realizma, u prvom dijelu rada se na temelju podataka naših povjesničara književnosti opisuje političko i društveno stanje te gospodarske prilike u Hrvatskoj krajem 19. st. Središnji dio rada podijeljen je na dva dijela u kojima se pojam realizma objašnjava u kontekstu svjetske književnosti, a potom u kontekstu hrvatske književnosti unutar koje će se istaknuti i njezine bitne posebnosti u odnosu na europsku književnost realizma. Nakon upoznavanja s elementima realističke poetike slijedi spomenuta analiza Novakovih pripovijetki: *U glib* i *Nezasitnost i bijeda*. Polazeći od pretpostavke kako je život samoga pisca u određenoj mjeri utjecao na njegov način pisanja o ondašnjoj stvarnosti, nakon analize djela se u kratkim crtama opisuje njegov život i stvaralaštvo. U posljednjem poglavlju rada koji je svojevrstan zaključak donesen na temelju analize djela, naglasak se stavlja na problematiku vezanu uz školovanje siromašne djece, temu prisutnu u obje Novakove pripovijetke. U zaključnom se djelu daje osvrt na pročitano i rezime danih podataka.

2. Stanje u Hrvatskoj krajem 19. st.

Različite književne epohe svoj stil grade prema svojim umjetničkim težnjama i potrebama svoga vremena.¹ Stoga je za shvaćanje poetskih značajki određenoga književnoga pravca ponajprije važno poznavati okolnosti vremena pod čijim su utjecajem one nastale. Budući da je za razdoblje realizma upečatljiva značajka upravo okretanje zbilji, događaji koji su obilježili kraj 19. st. bili su od posebne važnosti za hrvatsku književnost realizma. U tu svrhu, u ovome ćemo se poglavljju najprije upoznati s političkim, društvenim i gospodarskim prilikama u Hrvatskoj za vrijeme posljednja dva desetljeća 19. st., oslanjajući se pritom na podatke koje iznose naši povjesničari hrvatske književnosti.

Osamdesetih godina 19. st. stanje u Hrvatskoj nije bilo u zavidnom položaju. To je razdoblje obilježeno zamršenim političkim i društvenim odnosima unutar stranki te razmimoilaženjima unutar dualističke monarhije što se posebno očitovalo u odnosu s Mađarima čije su namjere da izbjegnu obveze iz Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine te da Hrvatsku podrede svojim agresivnim nacionalnim interesima i mađarizaciji, bile naočigled vidljive. U toj im je namjeri uvelike pogodovala 1878. godina i okupacija Bosne i Hercegovine.² Naime, dvije godine kasnije, ujedno godinu dana prije smrti Augusta Šenoa, prvi ban „pućanin“ Ivan Mažuranić, pod utjecajem novonastalih okolnosti 1880. napušta svoju bansku stolicu, a 1883. na čelo Hrvatske dolazi Mađar iz Slovenije, nuštarski vlastelin grof Dragutin Khuen-Héderváry. Za razliku od političkog života u kojemu je nakon Mažuranićeva povlaćenja nastao velik jaz, književni se život nakon Šenoine smrti nastavlja. Na pomolu je bio naraštaj mladih pravaša koji je svoj književni izraz našao upravo u koncepciji realizma oblikovanoj kao svojevrsna sinteza idealizma, realizma i naturalizma. Taj će naraštaj odigrati u ovome razdoblju značajnu ulogu. Naime, većina hrvatskih realista su bili politički istaknuti pravaši poput Evgenija Kumičića, Augusta Harambašića, Ante Kovačića i dr. 1882. godine uredništvo najuglednijeg hrvatskog književnog časopisa *Vienac* preuzeo je upravo pravaški političar i publicist Fran Folnegović. Dolaskom Hédervárya na vlast 1883. godine započinje pritiskanje hrvatskog naroda podlim i ucjenjivačkim metodama, a kasnije će uslijediti i progoni pravaša. Sve to

¹ Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1998, str. 500.

² Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o., 2005, str. 22.

utjecat će na financijsku nesamostalnost, gospodarsku depresiju te naposljetku, na iseljavanje desetine tisuća Hrvata.³ Pored svega, Héderváry je ograničavao slobodu tiska i raznim smicalicama ugrožavao narodno jedinstvo. No osamdesete godine obilježio je i velik uspon Starčevićeve Stranke prava. Temeljena na poimanju Hrvatske kao samostalne države, neovisne o zajedničkim poslovima s Ugarskom i Austrijom s kojom je povezana samo vladarom te političkim ciljem postizanja potpune nacionalne i političke slobode Hrvata u nezavisnoj državi, postaje tako najopasnijim protivnikom Khuena-Hédervárya.⁴ No njegov dvadesetogodišnji režim obilježen politikom *divide et impera* (razdvoji pa vladaj) učinio je svoje i rezultirao u Hrvatskoj ekonomskom i političkom propašću. Narodna stranka koja se dotada još donekle uspješno odupirala mađarskom hegemonizmu, raznim je makinacijama i lažnim obećanjima mađarskog grofa uskoro pretvorena u politički neopasnu tvorevinu razdijeljenu na male grupacije pokornih činovnika. I Stranka prava se 1896. sa smrću Ante Starčevića „razvodnila“, također ističe Šicel.⁵

Cjelokupna situacija u kojoj se našao hrvatski narod utjecat će u velikoj mjeri na književnost u čijoj tematici i sami možemo prepoznati ondašnju hrvatsku stvarnost. Dubravko Jelčić ističe kako je već August Šenoa taj koji je pripremio hrvatsku književnost na takvu vrstu tematike, ali i pisanje i čitanje o istoj s određenim stupnjem zrelosti.⁶ Slično ističe i Miroslav Šicel navodeći kako je Šenoa u vrijeme kada je već zaokruživao svoj bogati, nažalost kratkotrajni literarni put, svojim djelima i, zapravo poimanjem književnog stvaralaštva uopće, već otvorio nove vidike piscima budućeg naraštaja.⁷ Društveno-socijalni problemi uzrokovani agrarnom krizom, općom neimaštinom, raspadanjem seljačkih zadruga, nestajanjem plemićkog, feudalnog staleža, te povrh svega, korumpiranošću činovništva i nesnalaženjem naših političara u bitnim situacijama, postat će dakle glavnom tematskom preokupacijom većine hrvatskih realista.⁸ Poetika realizma je stoga u velikoj mjeri uvjetno oblikovana s obzirom na ondašnje društvene i političke

³ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2004, str. 239-240.

⁴ Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Zagreb: Znanje, 1995, str. 137-138.

⁵ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 26.

⁶ Dubravko Jelčić, *Pov. hrv. knjiž.*, 2004, str. 240.

⁷ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 230.

⁸ Isto, str. 28.

prilike, o čemu svjedoči i činjenica kako su zapravo neki od najistaknutijih pisaca koji su obilježili hrvatsku književnost realizma, vrlo aktivno sudjelovali i u političkom životu.

3. Poetika realizma

19. st. razdoblje je velikih historiografskih pothvata i velikih povijesnih kolekcija, no pored svega, 19. st. razdoblje je koje se često naziva stoljećem prirodnih znanosti.⁹ Upravo je sredina 19. st. zapamćena po izuzetnom usponu i društvenih i prirodnih znanosti.¹⁰ Uzimajući to u obzir, ne čudi da je i sama književnost bila pod njezinim utjecajem. Milivoj Solar u svojoj *Povijesti svjetske književnosti* ističe kako poetika realizma od književnosti zahtijeva da i ona, poput filozofije i znanosti, omogući određene spoznaje, pritom se koristeći temama i likovima iz svakodnevnog života.¹¹ O toj sklonosti da inspiraciju crpi iz svakodnevnog zbilje, svjedoči već sam naziv izveden od latinske imenice *res* (stvar) i pridjeva *realis* (stvaran).¹² Tako određen pojam realizma u širem se smislu koristi za označavanje jednog izvanvremenskog stila, tj. jednog općeg tipa oblikovanja književnosti, dok se u užem smislu određuje kao književni pravac sa svojim točno određenim načelima poetike.¹³ O višeznačnosti ovoga pojma piše i Aleksandar Flaker ističući kako je taj pojam proizašao iz filozofije 18. st. i tek se u 19. st. počeo primjenjivati u književnosti. Usko je vezan uz pojam *mimesisa* tzv. oponašanja naravi kojeg spominje Aristotel u svojoj *Poetici*.¹⁴ Iako je isti naziv prisutan, kako u svjetskoj tako i u hrvatskoj književnosti, ova književna epoha u hrvatskoj i svjetskoj književnosti ne traje istovremeno. U svjetskoj se književnosti spominje u okvirima socijalističkog realizma 1930-ih godina, ali i kasnije u postmodernističkim verzijama tipično realističkog načina književnog oblikovanja. Kada je riječ o hrvatskoj književnosti realizma, iako je sam naziv Šenoa upotrijebio već 1862., kao okvirni početak epohe uzima se tek 1881. godina, godina

⁹ Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, 1998, str. 37.

¹⁰ Isto, str. 508.

¹¹ Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb: Golden marketing, 2003, str. 223-224.

¹² Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, 1998, str. 507.

¹³ Milivoj Solar, *Pov. svjet. knjiž.*, 2003, str. 223.

¹⁴ Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1976, str. 149-150.

Šenoine smrti i objavljivanje Kumičićeva romana *Olga i Lina*.¹⁵ No takvo određenje Antun Barac ipak propituje u svome predgovoru *Hrvatske književne kritike*, posebno ističući kako je najustrajni hrvatski teoretičar realizma bio August Šenoa.¹⁶ Ovo se razdoblje u hrvatskoj književnosti periodizacijski završava desetak godina nakon Šenoine smrti s prozom *Misao na vječnost* Janka Leskovara 1891. godine, te pričom *Moć savjesti* Antuna Gustava Matoša 1892. godine, s kojima ujedno započinje razdoblje moderne.¹⁷ Budući da je realizam kao stilski formacija u ostatku Europe započeo ranije, govorit ćemo za početak o tom pojmu u kontekstu svjetske književnosti, a kako bismo se s njime što bolje upoznali, spomenut ćemo i neke od najznačajnijih autora i njihova djela nastala u periodu između 1830. i 1870., godinama koje su obilježile trajanje realizma u svjetskoj književnosti.¹⁸

3. 1. Realizam u kontekstu svjetske književnosti

Prije svega, valja istaknuti to da su slični društveni problemi s kakvima se susreće Hrvatska krajem 19. st., postojali 30-ih godina 19. st. i u ostatku svijeta. Uzrokovani vlastitim unutardržavnim problemima ili opće lošom gospodarskom situacijom, društveni problemi koji su se javljali postali su glavnom okupacijom pisaca koji su posebnim načinom pristupa takvoj tematici te odabranim književnim postupcima oblikovanja, utemeljili osnovne poetičke značajke realizma. Epoha koja, kako navodi Solar, prelazi okvire europskog kulturnog kruga, iza sebe je ostavila vrhunska književna djela, posebice romane i novele. Naime, u vrijeme realizma dominira proza, posebno roman koji obično opisuje pojedinca u krugu obitelji i društvenog sloja kojemu pripada, a njegov se karakter mijenja kroz opsežnu, često razgranatu fabulu, dok je temeljni postupak oblikovanja naracija. Kraće prozne vrste nalikuju isječcima, fragmentima iz romana, a memoari, eseji, biografije i književna kritika imaju funkciju kritičke spoznaje problematike vezane uz

¹⁵ Realizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52108>; pristupljeno 27. 7. 2021.

¹⁶ Antun Barac, *Hrvatska književna kritika II: Razdoblje realizma*, Zagreb: Matica hrvatska, 1951, str. 7.

¹⁷ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 5.

¹⁸ Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, 1998, str. 507.

društveni život nametnut svakodnevicom.¹⁹ U tome su razdoblju dakako, u nekoj mjeri nastale i drame i epska poezija, no lirici zapravo nije ostavljeno dovoljno prostora što je razumljivo jer, kako Solar nadalje objašnjava, od lirske je poezije do neke mjere i apsurdno očekivati da oponaša zbilju. To pritom ne znači da poezija u to vrijeme nije nastajala, dapače Baudelaireova vrhunska poezija *Cvjetovi zla*, nastala je upravo unutar ove epohe, no ona pak više odgovara opisu moderne poezije. S druge strane, iste je godine, 1857., objavljen roman *Gospođa Bovary*, Gustavea Flauberta koji je postao oglednim primjerkom realističkog romana.²⁰ Kada je pak riječ o drami, Solar također razjašnjava da tragedija ne može stvarnost na pozornici opisati dovoljno realistično, dok komedija nužno zahtijeva naglašeni aspekt komedije, pa je roman kao nasljednik epa, postao središnjom književnom vrstom realizma.²¹

Oznaka preteče realističkog romana pripala je Stendhalu (1783-1842) koji se posebno istaknuo romanima *Crveno i crno* te romanom *Parmski kartuzijanski samostan*, romanima koji tada još uvijek sadrže elemente romantične fabule.²² Književnu tehniku koju je on ustanovio iskoristio je u svojoj *Božanstvenoj komediji* francuski predstavnik realizma Honoré de Balzac (1799-1850). Iako je iza sebe ostavio golem opus, među najznačajnijim djelima spominje se uvijek njegov glasoviti roman *Otac Goriot* u kojemu svijet oblikuje mnoštvom detalja i pojedinosti koje taj svijet čine izrazito bliskim onom stvarnom.²³ Jedan od predstavnika engleske književnosti, u kojoj se, kako navodi Solar, realizam razvijao nešto drugačije jer sadrži elemente sentimentalnog, ali i humoristično-satiričnog romana 18. st., svakako je Charles Dickens (1812-1870), za koga glasi odlika vješta pripovjedača živopisnih likova. Pored Dickensa, važan predstavnik engleskog realizma svakako je i William Makepeace Thackeray (1811-1863) uz kojeg se često veže izražena odbojnost prema romantičarima.²⁴ Ruska pak književnost, koja je po preuzetim temeljnim postupcima najbliža francuskom realizmu, ističe se svojim jedinstvenim raspoloženjem ruskih intelektualaca te oslanjanjem na autohtonu narodnu tradiciju. *Kabanica* Nikolaja

¹⁹ Milivoj Solar, *Pov. svjet. knjiž.*, 2003, str. 223-224.

²⁰ Isto, str. 224.

²¹ Isto, str. 226.

²² Isto, str. 227.

²³ Isto, str. 228-231.

²⁴ Isto, str. 234-236.

Vasiljevičaa Gogolja (1802-1852) ili *oca ruskog realizma* kako ga mnogi nazivaju, čini gotovo uzorak za svako daljnje književno oblikovanje.²⁵ Odmah iza njega, svoje je mjesto zauzeo Ivan Sergejevič Turgenjev (1818-1883) u čijim je romanima tematika najčešće usko vezana uz odnos europski obrazovanih intelektualaca prema zaostalom feudalizmu. U jednom od njegovih najboljih, ako ne i najboljem djelu pod naslovom *Očevi i djeca*, možemo uočiti problematiku kojom će se ruska književnost realizma intenzivno baviti, a tiče se pojedinaca s upečatljivim, snažnim karakterima koji prolongiraju život po vlastitim nazorima, međutim, u pokušajima provođenja istih stradavaju, jer se ispostavlja da ipak nisu onakvi kakvima sebe zamišljaju ili kakvi bi zapravo željeli biti, a takvom se vrstom tematike bavio i jedan od najglasovitijih ruskih pisaca uopće, Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1825-1881).²⁶ Odmah uz njega istaknuo se ruski pisac Lav Nikolajevič Tolstoj (1828-1910) ostavivši iza sebe golem opus u kojemu dominiraju romani, među kojima svakako najpoznatiji *Ana Karenjina*, *Uskrsnuće* i *Rat i mir*.²⁷ Iako su vrhunska djela ruskih realista nedvojbeno pri samome vrhu ove, za realizma utemeljene ljestvice, određeni su se autori istaknuli u završnoj fazi realizma, poput američkih pisaca Hermana Melvillea (1819-1891) ili Marka Twaina (Samuela Langhorne Clemensa, 1835-1910) te tzv. *estetskog realista* Henrya Jamesa (1843-1916).²⁸ U vrijeme kada je realizam već dobro zakoračio u svoju kasnu fazu, javljaju se novi književni pravci, među kojima i oni koje Solar opisuje svojevrsnim varijantama razvijenim u okviru realizma i njegovih temeljnih načela, dodajući ipak kako oni imaju i one značajke koje odgovaraju književnoj epohi koja će tek uslijediti nakon razdoblja realizma, modernizmu. Jedan od njih jest naturalizam koji se veže uz književnu tehniku koju je razvio Émile Zola (1840-1902) i usko je vezan uz oponašanje prirodnih znanosti, dok je talijanski verizam, kako navodi Solar, neka varijanta naturalizma u kojemu se najveća razlika ogleda tek u stvaralaštvu njegova najveća predstavnika Giovannia Verge (1840-1902), kod kojeg je u većoj mjeri prisutna sućut i razumijevanje za ljudsku patnju.²⁹

²⁵ Isto, str. 237-238.

²⁶ Isto, str. 239-240.

²⁷ Isto, str. 245.

²⁸ Isto, str. 250-251.

²⁹ Isto, str. 254-257.

3. 2. Realizam u hrvatskoj književnosti

U hrvatskoj književnosti razdoblje realizma traje posljednja dva desetljeća 19. st., a među prvim direktnim propagatorima realizma Šicel u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* ističe posebnu ulogu već spomenutog Augusta Šenoa te njegov poziv piscima na jednom sastanku u Matici hrvatskoj gdje od njih izravno traži da prilikom pisanja budu realistični i da prouče svoj narod te stvarnost u kojoj žive ali i njihovu nesretnu prošlost.³⁰ U vrijeme kada ucjenjivačka vladavina Khuena Hédervárya vješto lomi čiste ideale i karaktere hrvatskih idealista, u ulozi kritičara takve hrvatske stvarnosti posebno su se istaknuli politički nekompromitirani pravaši.³¹ Poetičko obilježje ove književnosti postaje zrcalo kao simbol jednog nastojanja da se svijet otkrije i prikaže onakvim kakvim on doista jest. Za razliku od pristalica ekspresionističke estetike koji u baštinjenoj *mimezi* ne pronalaze smisao jer smatraju suvišnim ponavljati svijet koji ionako već postoji, realisti teže što boljem prikazu i oponašanju zbilje.³² Ne čudi stoga da takva težnja istinitom prikazu stvarnosti znači udaljavanje ove vrste književnosti od svih oblika bajke i približavanje kronici.³³ Roman koji kao književna vrsta ima dominantnu ulogu, obilježen je kronološki organiziranom radnjom, objektivnim pripovjedačem, psihološki vrlo detaljno okarakteriziranim likovima te jezičnim stilom pristupačnom i manje obrazovanim čitateljima.³⁴ Valja pritom imati na umu da je u Hrvatskoj za vrijeme sklapanja hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. nepismeno 80% stanovništva, a ni 1890. stanje nije puno bolje, nepismeno je čak 66.9% stanovništva.³⁵ Jednostavan jezik kakav koristi pripovjedač ali i likovi, suzdržan je od afektiranog pretjerivanja i patetike. Likovi i zbivanja prikazani su s mnoštvom pojedinosti tako da se sve doima stvarnim i poznatim, a mjesto i vrijeme tog zbivanja su definirani.³⁶ Glavni je junak socijalno motiviran, a krasi ga one vrline koje građansko društvo izrazito cijeni. One su u toj mjeri prisutne da junaka čine sposobnim

³⁰ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 6.

³¹ Dubravko Jelčić, *Pov. hrv. knjiž.*, 2004, str. 240.

³² Viktor Žmegač, *Povijesna poetika romana*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987, str. 167-168

³³ Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, 1998, str. 545.

³⁴ Viktor Žmegač, *Povijesna poetika romana*, 1987, str. 169.

³⁵ Krešimir Nemeć, *Pov. hrv. romana od početaka do kraja 19. st.*, 1995, str. 136.

³⁶ Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, 1998, str. 545.

suprotstaviti ga društvu.³⁷ Takva koncepcija hrvatske realističke književnosti kakvu danas poznajemo izgrađena je još na naslijeđu koje je ostavio August Šenoa, a 1881. godina je, kako navodi Nemeč, više generacijska smjena nego li stilska i poetička jer je društveno-analitička funkcija književnosti prisutna i ranije, samo je očitija krajem 19. st.³⁸ Unatoč tome, realistički se roman u mnogočemu razlikuje od onoga tipa utemeljenog u Šenoino doba. Razlike se ponajviše ogledaju u nastojanju da se roman više usmjeri, ne toliko na svoju didaktičnu i pedagošku funkciju, nego na konkretnu analizu društvenih odnosa. Iako i dalje prisutna povijesna tematika, posebice u romanima Kumičića, Davila, Gjalskoga i dr., tematika je sada najviše vezana uz suvremenu problematiku, socijalne probleme i aktualna događanja o kojima pripovjedač nastoji pripovijedati svakodnevnim jezikom.³⁹

Spomenute značajke čine temeljni dio poetičkog sustava književnosti realizma kakve sadrži i hrvatska i europska književnost, no hrvatska se književnost u odnosu na europsku razlikuje određenim posebnostima. Te su posebnosti proizašle prvenstveno iz domaćih socijalnih i kulturnih prilika i literarne situacije, a tiču se naglašene romantične i idealističke komponente, regionalizama, izražene funkcije nacionalnosti te interferiranja, kako s naturalizmom, tako i s modernističkim poetikama.⁴⁰ Jedan od najistaknutijih, ujedno i najkonzervativnijih, kako navodi Nemeč, književnih kritičara na našem području bio je Janko Ibler koji u sklopu literarnog programa, u kojemu za ogledni primjerak uzima Kumičićevo stvaralaštvo, ističe tri najvažnije kvalitete pripovjednog koncepta: načelo uvjerljivosti karaktera, načelo tendencioznosti i načelo realističnosti. Uz to ističe važnost objektivnog pripovijedanja i psihološke analize, dok romantičarsko sentimentalne elemente smatra nepoželjnima.⁴¹ Pored Iblera, cjelokupan koncept realizma kao stilske formacije vrlo sustavno i poduže opisuje Aleksandar Flaker koji pored već spomenutih značajki ističe važnost distance između karaktera književnoga djela i samoga pripovjedača. Iako ističe kako se vidljivost pripovjedačeve nazočnosti u djelu treba svesti na minimum, navodi kako je takav idealan tip objektivnog pripovjedača ipak vrlo rijedak i

³⁷ Isto, str. 545-546.

³⁸ Krešimir Nemeč, *Pov. hrv. romana od početaka do kraja 19. st.*, 1995, 142-144.

³⁹ Isto, str. 144.

⁴⁰ Isto, str. 141.

⁴¹ Isto, str. 145-148.

kako su likovi samo prividno lišeni autorove volje. Karakteri likova su promjenjivi i nisu nosioci samo jedne osobine i nisu ideologizirani već posjeduju čitav niz mana i vrlina, a temeljni se likovi mogu shvatiti kao predstavnici određene klase i vremena. Njihov se jezik razlikuje od jezika samoga pripovjedača što se najčešće ogleda kroz žargonizme, dijalektizme i sl.⁴² Kada je riječ o skupu tako oblikovanih poetičkih odrednica, Nemeć navodi kako su hrvatski romani, čak i oni najznačajniji poput Kovačićeva romana *U registraturi* (1888), Kozarčevih *Mrtvih kapitala* (1889) ili romana *U noći* (1886) Ksavera Šandora Gjalskog, u stilskom pogledu i dalje mješavina romantizma i realizma, dok pravih realističkih romana kakve su realizirali primjerice Balzac, Flaubert ili Tolstoj u europskoj književnosti, Hrvatska sve do 1899. i Novakovih *Posljednjih Stipančića*, nema.⁴³ Zapravo, izraženiji realistički poetički ostvaraj ogleda se u Hrvatskoj ponajprije u novelistici s kojom su se posebno istaknuli Gjalski, Kozarac, Draženović, Turić, Novak i dr., dok je roman, iako po temi realističan, u provedbi tada i dalje naginjao prijašnjim stilskim formacijama.⁴⁴ Uzimajući to u obzir, u namjeri da se u ovome radu na konkretnom primjeru vjerno opišu elementi realističke poetike, korištene su odabrane pripovijetke Vjenceslava Novaka.

4. Elementi realističke poetike u pripovijetkama Vjenceslava Novaka

Vjenceslav Novak iza sebe je ostavio vrlo bogat pripovjedni opus, a epitet koji mu dodjeljuje Nemeć, nazivajući ga *najčišćim* hrvatskim realinom, svjedoči o bogatstvu elemenata realističke poetike prisutnih u njegovim djelima.⁴⁵ Oni su ovdje prikazani na primjeru odabranih pripovijetki iz njegove zbirke sabrane pripovjedne proze pod naslovom *U glib i druge pripovijetke*. Analizom konkretnog djela moguće je citatima oprimjeriti teorijske odrednice realističke poetike, stoga je takav pristup odabran pri pojašnjenju tih odrednica u sljedećim poglavljima.

⁴² Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, 1976., str. 156-158

⁴³ Krešimir Nemeć, *Pov. hrv. romana od početaka do kraja 19. st.*, 1995, str. 144.

⁴⁴ Isto, str. 135

⁴⁵ Isto, str. 145.

4.1. U glib

Ova Novakova pripovijetka u središte radnje stavlja siromašnog mladića Jakova Kosovića i nemogućnost njegova daljnjeg školovanja na fakultetu u Zagrebu za koje je od ključne važnosti bilo ostvarenje prava na stipendiju koja je nepravedno dodijeljena Arturu Kranjčiću, sinu trgovca i dobrostojećeg načelnika. *Jedino dijete u imućna oca koji je, pored privatne imovine, imao i lijep dohodak... lijepih duševnih sposobnosti, krasno odgojen, zanesen za idejama velikih duhova, tjelesno zdrav i krepak, zoran crnokos dječak s pametnim pogledom krupnih očiju kojim je gledao djevojačkim neiskustvom u svijet...*⁴⁶ Već u uvodnom dijelu pripovijetke primjećujemo važno obilježje realističke poetike i upoznajemo se s detaljnom socijalnom, fizičkom i psihološkom karakterizacijom lika. Pored Artura, veliku želju za daljnjim školovanjem imao je i izuzetno pametan Jakov Kosović: *Jakov je bio u gimnaziji najvrsniji matematičar. U tom predmetu nije poznavao poteškoća. Nad čim su se drugi bez uspjeha znojili, time se on igrao.*⁴⁷ No, unatoč velikom talentu i socijalnim predispozicijama za ostvarenje stipendije, ona je ipak pripala Arturu.

Nakon upoznavanja s glavnim likovima i njihovim životnim okolnostima, pripovjedač nas uvodi u prostorni opis trošne kućice u koju se useljava novopečeni student u nadi da će s drugom stipendijom imati više sreće: *Ušli su kroz tijesnu kuhinju u neveliku, tamnu i neveselu sobu u kojoj je bio pomiješan zapah vlage s vonjem izgorjeloga duhana i čađe... kraći zid do njega bio je pokrit tamnim ljagama od vlage koje su bile nalik ogromnim bubrezima.*⁴⁸ Opis koji zasigurno budi osjetila samoga čitatelja, napisan je s velikom pažnjom za detalje i pridonosi stvarnom doživljaju realističnog ambijenta.

Dvojica studenata, jednako željna nauke, s mladenačkim duhom i iskrenom željom za daljnjim školovanjem, krenuli su u Zagreb kako bi ostvarili svoje ideale. No na tome putu odlučujući faktor ima socijalna komponenta, ovdje temeljena na odnosu dviju suprotnosti. Taj je kontrast u najvećoj mjeri vidljiv na vanjskom prikazu roditelja: *Činilo se Jakovu da*

⁴⁶ Vjenceslav Novak, *U glib... i druge pripovijetke*. Zagreb: Školska knjiga, 2005, str. 49.

⁴⁷ Isto, str. 52.

⁴⁸ Isto, str. 57-58.

*gleda svoga više od skrbi i nevolje nego od starosti pognutoga oca u šupljim opancima, u platnenim gaćama, u otrcanoj platnenoj maji skrpanoj suknenim krpama, pod iznošenom vojničkom kabanicom... a pored njega stoji Arturov otac, ugojen gospodin, načelnik grada, u odjelu francuskoga kroja, s teškim zlatnim lancem na prsluku i s punim prstima prstenja...*⁴⁹ Detaljna fizička karakterizacija likova dodatno naglašava socijalne razlike dvaju pripadnika različitih društvenih slojeva. S jedne je strane siromašni seljak sa svojih šestero djece, a s druge bogati trgovac i načelnik, otac sina jedinca. Moglo bi se stoga postaviti pitanje, na osnovu kojeg kriterija stipendiju u iznosu od 200 forinti zaslužuje dobiti sin već ionako dobrostojećega načelnika. U vrijeme velikog uspona prirodnih i društvenih znanosti, svaka od njih u svojoj knjizi objašnjavaju svoje zakone nauke, no baš kako pripovijeda Novak u trenutku kada se Jakov susreće s odbijenicom, u toj nauci nije bilo odgovora: *Mislio je onda da će u kojoj god nauci... naći čime bi objasnio sliku što je stajala pred njegovim očima: ni u kojoj nije bilo objašnjenja!*⁵⁰ Iako vrlo dosljedan jednoj od temeljnih poetičkih značajki realizma, pripovijeda u 3. licu uz nastojanje da prilikom pisanja bude što objektivniji, Novak ipak na postavljeno pitanje sugestivno odgovora kroz riječi siromašnog oca: *Tako je uvijek bilo... gospoda su jača... - rekao je on tonom mirne rezignacije, odgajan još tamo od vojničkoga doba po načelima da je pravo na strani jačega.*⁵¹

Novak kroz ove riječi pred čitatelja iznosi nepravednu spoznaju o politici *jačega*, politici čija je ideologija temeljena na mišlju o tome kako zakon funkcionira na principu moći. Primjećujemo kako Novakova pripovijetka u ovome dijelu zadovoljava još jedan kriterij realističke poetike i poput znanosti omogućuje određene spoznaje. Baš kao što znanost uči o vlastitim zakonima, i književnost ovdje iznosi jedan zakon, onaj koji vlada društvom. U tolikoj je mjeri prisutan da djeluje determinirajuće na živote siromašnih pojedinaca.

S jedne strane, takav nepisani zakon bio je važan instrument motivacije, želje koja se javljala među siromašnim pukom da postigne više i uzdigne se iz vlastite nemoći: *...pa zato ga je stala podbadati ona želja za višom naobrazbom koja nije toliko u krvi doista*

⁴⁹ Isto, str. 54.

⁵⁰ Isto, str. 54.

⁵¹ Isto, str. 53.

*nikojemu ogranku hrvatskoga naroda koliko Ličaninu. Po njoj se je mnogi lički sin sam po sebi digao... iz opanaka i dovinuo se znanjem i vlastitom vrijednošću u svijetu ugleda.*⁵² S druge strane isti taj „zakon“, predstavljao je ujedno najveću barijeru u ostvarenju takva nauma, što Novak prikazuje na primjeru lika Jakova Kosovića, u čijem se podrijetlu krije još jedan važan element hrvatske realističke poetike, a tiče se regionalizma. Opisuju se siromašni stanovnici središnje Hrvatske – Ličani: *...sve selo – sve je to crna lička sirotinja, gladna kruha, sirotinja koja je gotovo zavidno iz svoga siromaštva gledala na njemu gospodsku, tobože, odjeću što ju je na nj skrpalo milosrđe dobrih ljudi...*⁵³ Bitna problematika kojom se bave realisti tiče se opreke selo-grad, a ona se u ovoj pripovijetci ogleda na opisu siromašne Like s jedne, i Zagreba s druge strane: *...bujna, slikovita i bogata okolica zagrebačka... U glavnom gradu ostvarile su se gotovo sve sanje Arturove: grad, okolica, društvo, knjige, predavanja, pozornica... hrlio je svom snagom mlade duše od jedne ljepote k drugoj...*⁵⁴

Veliku važnost u pripovijetci ima jednako siromašni student s četvrte godine prava, Jakovljević cimer Jerko Pavličević. On ipak najglasnije i najživlje od svih progovara o nepravdi, ne samo onoj koja je učinjena Jakovu, već nepravdi koja vlada u krugu ondašnjeg društva. *Plutokracija i aristokracija grle se, žene se i bratime međusobno, oni stvaraju zakone, a stvarajući ih misle na se... A glas je malenih u saborima što i puć kamečka u valovlju – kako ono kaže Preradović.*⁵⁵ Pavličevićev lik u djelu izravno progovara o svim tekućim, aktualnim problemima s kojima se susreće ondašnje društvo krajem 19. st. O propadanju seoskog patrijarhalnog života, o masovnom iseljavanju Hrvata u tuđinu, o strancima koji smjelo dolaze na mjesta propalih Hrvata. Posebno ističe motiv *gladi*, objašnjavajući kako je situ čovjeku lako sačuvati svijest o moralu, no u gladna čovjeka razaraju se ideali. *Iz ogladnjela želuca propne se u tvoju svijest đavo, pa kažeš: Nosi me, samo mi daj jesti!... Da si ti mene vidio s kakvim sam ja idejama i idealima došao na sveučilište!... Ne, nijesam ih se odrekao... ali koliko je puta na njih zinula glad da ih proždre!*⁵⁶ Taj je motiv gladi do te mjere razrađen da ga se definira kroz premisu znanosti:

⁵² Isto, str. 51-52.

⁵³ Isto, str. 53-54.

⁵⁴ Isto, str. 49-50.

⁵⁵ Isto, str. 70.

⁵⁶ Isto, str. 67.

*Fiziolog bi rekao: Organizam je istrošio magazine i javlja to mozgu, mozak poručuje vijest želucu, a želučani živci razbude u tebi osjećaj koji se zove glad.*⁵⁷

Iako su njegovi, gorčinom obojeni, monolozi često nalik jadikovanju, u uvjerljivom karakteru Jerka Pavličevića primjećujemo karakteristike pravog realističkog junaka, socijalno motiviranog pojedinca koji se glasno i ljutito suprotstavlja društvenoj nepravdi. On pritom ni u čemu nije idealiziran, prikazan je kao običan čovjek koji svejednako posjeduje i mane i vrline, a upravo takvom prikazu svakidašnjeg čovjeka teže poetičari realizma. On je u očiglednom konfliktu s društvom i okolinom ali nije idealizirani tip heroja koji se efikasno izvlači iz *gliba* društvene nepravde, jedino sredstvo njegove borbe je kipuća prodika društvu utkana u njegov svakodnevni vokabular.

Iako je mjesto radnje odmah na početku fabule smješteno u Zagreb u vrijeme početka akademske godine, pripovjedač se nadalje referira na događaje koji su prethodili odlasku u Zagreb, a koji su se odvijali u ličkim krajevima, od stipendijskog natječaja raspisanog za sinove bivše Granice, obavijesti o pobjedniku natječaja koncem praznika, do Arturovog nostalgичnog priželjkivanja rodnog kraja pet tjedana nakon odlaska u Zagreb. Iz pojedinosti vezanih uz ta događanja saznajemo najvažnije podatke vezane uz vrijeme i mjesto radnje.

Pripovijetka djeluje kao kraći isječak iz kakva romana jer nam kraj ne otkriva kako su se sudbine siromašnih mladića završile ni jesu li unatoč socijalnim okolnostima, oni uspjeli ostvariti svoje ciljeve, iako se iz pripovijetke daje naslutiti njihov tužan završetak. Iako dobrodušan sin bogatog načelnika Artur Kranjčić, motiviran Pavličevićevom ljutom prodikom o nepravdi koju je njegov otac nanio Jakovu izborivši se za stipendiju koja je na osnovu svih kriterija trebala pripasti upravo Jakovu, a ne njemu, napisao pismo u kojemu od oca traži da se odrekne stipendije, njegova zamolba nije urodila plodom. *Život je škola, a tu školu još nijesi učio.*⁵⁸ Kraj pripovijetke svojevrsna je potvrda svega onoga što Novak u ovome djelu ističe. Opisuje društveno stanje na konkretnim primjerima pojedinaca, na likovima krojenim po onim mjerama kakve je stvaralo ondašnje društvo, nosiocima tereta tzv. *životne škole* čija su pravila utemeljena nauštrb siromašnog društva. No, kako navodi

⁵⁷ Isto, str. 66.

⁵⁸ Isto, str. 81.

Šicel u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*, Hrvati su osamdesetih godina 19. st. bili itekako svjesni svog nacionalnog identiteta i problemi koji su ih sada okupirali i kojima su se bavili ticali su se upravo socijalnih problema te promjena na relaciji selo-grad, ali i načina ophođenja plemstva nad građanskim i malograđanskim društvenim slojem.⁵⁹ I književnost je u takvoj namjeri da doprinese općem društvenom boljitku pronašla svoju ulogu, a na temelju ove pripovijetke možemo primijetiti kako Vjenceslav Novak svakako vrši svoju dužnost i putem književnosti ukazuje na društveno-socijalne probleme s kakvim se susreće hrvatski narod. Čak štoviše, Šicel ističe kako je Novak među prvima u hrvatskoj književnosti pristupio analizi socijalne problematike ondašnjeg hrvatskog društva.⁶⁰

4. 2. Nezasitnost i bijeda

Na samom početku ove pripovijetke upoznajemo se s dvojicom maturanata koji dolaze iz posve oprečnih obitelji. Marljiv i izuzetno pametan i skroman Đuro Mudrovčić sin je siromašne udovice, pralje, koji po završetku škole s odličnim uspjehom s punim pravom želi upisati višu gimnaziju u Zagrebu. S druge je strane u krugu bogate obitelji prikazan nadobudni đak, s Đurom nemjerljivih intelektualnih sposobnosti. Bogati majorov sin čije ime ostaje nepoznato do kraja pripovijetke, na svojoj važnosti dobiva onda kad pobjedi u natječaju za stipendiju za koju su svi, od školskog ravnatelja do profesorskog zbora, bili uvjereni kako će pripasti siromašnom đaku, Đuri.

Već nakon uvodnog dijela primjećujemo zajedničku komponentu ove Novakove pripovijetke s pripovijetkom *U glib*. S jedne strane nezasitan, bogat društveni sloj koji se okorištava na račun drugih, a s druge siromašan puk, nemoćan u ostvarenju svojih prava s glavnim predstavnikom marljivog i pametnog đaka kojemu je nepravedno oduzeta zaslužena stipendija. Tako opisani likovi čine gotovo uzorak za daljnje karakterno oblikovanje, pa se oni s takvim stalnim karakteristikama mogu shvatiti kao predstavnici

⁵⁹ Miroslav Šicel, *Pov. hrv.knjiž.*, 2005, str. 230.

⁶⁰ Isto, str. 205.

društvenog sloja kojemu pripadaju što čini jednu od bitnih značajki realističkog pripovijedanja.

Iz takve šablone karakterno obojenih likova izdvajaju se ipak iznimke, poput Artura Kranjčiča iz pripovijetke *U glib* koji, još nedovoljno zreo i neiskusno da svijet promatra očima odraslih, na početku posjeduje one vrline koje obično krase siromašne predstavnike društva. Neiskusnost i naivnost najmlađih likova, ogleda se u ovoj pripovijetki posebno na Đurinom primjeru onda kada u situacijama koje iziskuju službovanje nepisanim društveno utemeljenim pravilima, on istinski vjeruje kako je za uspjeh dovoljno raditi, a društvo će onda vrednovati tuđa postignuća i valorizirati međusobne vrijednosti. *Eh! Šta to sve! Vidite, ovo vrijedi! – digne sin ponovo uvis svjedodžbu; a šta vi govorite o preporukama, to je toliko koliko ništa.*⁶¹ S druge strane, zreliji sloj društva, svjestan je načina na koji ono funkcionira i tzv. *životne škole* kakvu Novak spominje u prethodnoj pripovijetki. *A da se komu poći preporučiti?... Pa gospodin župnik, pa načelnik... Misliš li da nijesam uz pokojnoga ti oca naučila, što će reći moliti gospodu i oblasti? Ti si još mlad, pa misliš da to sve ide glatko...*⁶² No u istu se *gospodu*, koja nedvojbeno posjeduje veliku društvenu moć, istodobno ne polažu velike nade, jer kada je riječ o ispunjenju njihovih vlastitih interesa zakoni ne postoje: *Nijesam se u taj tvoj stipendij puno ni nadala. Gdje je to za nas!*⁶³ Primjećujemo kako se karakterne osobine u likova, od naivnosti do nepovjerenja, grade postupno tijekom odvijanja fabule, a otkrivaju ih svojim djelima, govorom i reakcijama sami likovi u čemu se ogleda još jedna od bitnih značajki realističke poetike.

Radnja se odvija kronološki, uzročno posljedičnim slijedom, pa nakon neuspješnog natječaja za stipendiju siromašna dvočlana obitelj dolazi do drugog rješenja. Pronalaze u Zagrebu ipak njima financijski pristupačan smještaj: *Što je dulje gledahu, rasla im više i nada, jer je na kući kazivao strmi i upali krov, drveni, davno neobijeljeni zidovi, i dva prozorčića na koja bi malo glavatije čeljade jedva ispružilo glavu... Na tamnijoj strani sobe bila je do svakoga zida po jedna postelja, a između postelja velika zidana peć. Do prozora bila je treća postelja, a tu... opazi udova ženu ispita, bolesna*

⁶¹ Vjenceslav Novak, *U glib i druge pripovijetke*, Varaždin: Katarina Zrinski d.o.o., 2005, str. 80.

⁶² Isto, str. 80.

⁶³ Isto, str. 85.

*lica...*⁶⁴ Iz veoma detaljnog opisa vanjskog i unutrašnjeg prostora smještaja na periferiji grada, zaključujemo kako je riječ o vrlo siromašnoj i trošnoj kućici, no mjesto očaja i obeshrabrenja, taj prizor kod skromne obitelji probudi veliku nadu i radost. Upravo takva skromnost siromašne obitelji čini najveću oponentu nezasitnosti bogatoga društva kakvu Novak spominje u oprečnom naslovu ove pripovijetke.

Osim detaljnih ambijentalnih opisa, Novak vrlo vješto opisuje i karaktere svojih likova: *Sin Đuro baštinio je od oca inteligentne crte lica, jao no i živo crno oko i bistroću uma... dječak se zarana podao ozbiljnosti u koju, u kojoj nije bilo ni traga očevoj lakoumnosti... Svakoj se novoj stranici u knjizi veselio, da će popuniti onu često nesnošljivu prazninu... naći onu kupu napitka za kojim je stao u dječачkoj dobi žeđati njegov mlađahni duh...*⁶⁵ Likovi koji pored pripovjedačevih detaljnih opisa, predodžbu o sebi grade i samostalno vlastitim djelovanjem unutar fabule, psihološki su ipak ponajbolje okarakterizirani upravo putem prikaza njihovih unutarnjih misli: *Ali u ovakvim zgodama ćutio bi živo da ga ova jedina žena nosi svega na svom srcu i u svakoj iskrici svoga života; ćutio bi one neraskidive veze što ih spajaju u dva bića s jednakim željama o međusobnoj sreći, i kad bi pomislio da joj je u onoj trudnoj brizi za život osladio srce ovako slavnim vijestima o sebi, podao bi se ćućenju te njezine sreće... da bi pod dojmom tih jakih osjećaja plakao i želio ovako plakati bez konca.*⁶⁶ Kroz takve slikovite opise unutarnjih emocija i čuvstava što ih gaje likovi unutar pripovijetke, Novak postiže izvrsno izvedenu psihološku karakterizaciju svojih junaka i zadovoljava još jedan od važnih uvjeta realističke poetike.

Iako vrijeme radnje u pripovijetki nije naznačeno konkretnim nadnevcima, vremenski smo i dalje orijentirani putem pripovjedačevih okvirnih naznaka o smjeni godišnjih doba i karakterističnih događaja, poput završne školske svečanosti (tzv. *Te deuma*) na početku radnje, potom odlaska u Zagreb na školovanje što ukazuje na kraj ljetnih praznika i naposljetku povratak na praznike doma po završetku školske godine. Posebno je naznačen samo dan Đurine smrti, što dodatno naglašava važnost toga događaja za čitavu pripovijetku: *A onda naglo pojaviše se gorki i žešći znakovi teške bolesti, dok mu uoči Sviju svetih ne počеше otjecati ruke... A zorom zaklopila je tetka Zefa mladomu*

⁶⁴ Isto, str. 86.

⁶⁵ Isto, str. 82.

⁶⁶ Isto, str. 90-91.

*mučeniku oči. Na Dušni dan nakitiše ljudi grobove...*⁶⁷ Mjesto radnje na početku i na kraju pripovijetke je Đurin dom, dok se veći dio radnje odvija u Zagrebu za vrijeme odvijanja školske godine.

Tematika je u prvom redu bazirana na prikazu dviju suprotnosti, posebno na planu ljudskih osobina od kojih su one pozitivne obično odlika siromašnoga stanovništva. Međutim, jedna od osobina Đurine siromašne majke pridonijela je tragičnom završetku ove pripovijetke: *A sutradan rastala se u suzama mati sa sinom, ne sluteći u svojoj neukosti da je ostavila dijete ondje gdje žive u zraku milijarde otrovnih klica, od kojih se podliježe preteškoj smrtnoj bolesti.*⁶⁸ Od bolesti Đurine nove sustanarke, oboljet će naposljetku i sam Đuro, a svi znakovi koji su dali naslutiti takav ishod, majka, a ni krojač čija je žena širila bolest, zbog svoje neukosti nisu mogli primijetiti. Na ovaj način pripovjedač ukazuje na veliku potrebu za obrazovanjem, ne samo u svrhu boljih poslovnih, pa potom i životnih uvjeta, već u svrhu opstanka općenito. Takva se potreba za znanjem ogleda i u nedostatku borbe siromašnoga društva za vlastita prava: *Siromašni i neuki puk ne poznaje svojih prava, pa će slegnuti ramenima kada mu ih mimoiđu, osobito s gospodske strane.*⁶⁹ Ovdje bismo se dakako mogli složiti s onime što ističe Nemeć navodeći kako je poraz Novakovih junaka često uzrokovan podjednako socijalnim ali i psihološkim čimbenicima.⁷⁰ No kako dospjeti do znanja i školovanja, a samim time i svijesti o vlastitim pravima, u društvu koje te u tome onemogućuje, problematika je čije posljedice Novak u ovoj pripovijetci posebno ističe. Ista vrata koja su Đuri otvorila mogućnost daljnjeg školovanja u isti su mu mah zatvorila svaku mogućnost za sretnu i daleku budućnost. Tragičnost ove pripovijetke kulminira spoznajom da Đuro najvjerojatnije nije prvi mladić koji je postao žrtvom takvih okolnosti, što zaključujemo iz riječi stanodavca, krojača: *Taj je već kod nas godinu dana. Ali za sada neće doći, pobolijeva nešto i on na prsima, pa mi piše da će valjda još mjesec, dva, ostati kod kuće dok ne ojača.*⁷¹ Tako oblikovani likovi i njihove sudbine najbolji su pokazatelj socijalne

⁶⁷ Isto, str. 94.

⁶⁸ Isto, str. 89.

⁶⁹ Isto, str. 85.

⁷⁰ Krešimir Nemeć, *Pov. hrv. romana od početaka do kraja 19. st.*, 1995, str. 227.

⁷¹ Vjenceslav Novak, *U glib i druge pripovijetke*, 2005, str. 88.

determiniranosti likova, jedne od glavnih tematskih okupacija pisaca književnosti realizma.

Autor koji u svojim djelima uspješno zadovoljava uvjete jedne književne poetike, utkao je u retke svojih pripovijetki projekciju ondašnje stvarnosti kroz detaljne opise i majstorski psihološki oslikane likove, i probudio u čitatelja osjećaje empatije i zasigurno ljutnje zbog stalne nepravde koju trpi siromašan sloj društva. U tom se prikazu Novak ne ustručava posve eksponirati negativne likove i način na koji oni razmišljaju što se ponajbolje ogleda na primjeru majorice i njezine opaske na pogrebu mladog Đure: *Ne smijete si opet utvarati da ona bogzna koliko trpi. Ovakva ubogarija naučna je od ranih nogu na svako zlo, pa otvrdne i pretrpjet će vam svega.*⁷²

Budući da poetika realizma od književnosti zahtijeva da se što više približi stvarnom svijetu i problemima običnog čovjeka, i Novak je u skladu s takvim zahtjevima tematiku crpio iz stvarnog okruženja, stoga ćemo se u idućem poglavlju osvrnuti na život samoga pisca i njegovo stvaralaštvo i, iz njegova vrlo bogatog književnog opusa, spomenuti neke od najvećih dostignuća.

⁷² Isto, str. 94.

5. Život i stvaralaštvo Vjenceslava Novaka

Vjenceslav Novak rođen je u Senju 11. 9. 1859., umro u Zagrebu 20. 9. 1905. g. Bio je hrvatski književnik, pedagog, teoretičar, glazbeni pisac i skladatelj. Nakon završene Učiteljske škole u Zagrebu, kao učitelj radi u Senju, a od 1884-1887. odlazi na studij u Prag i stječe zvanje orguljaša i nastavnika pjevanje i teorije glazbe. Do svoje je smrti učiteljevao u Zagrebu u Muškoj učiteljskoj školi, pored čega se bavio uređivanjem časopisa *Gusle* i izdavao list *Glazba*.⁷³ Mlad se oženio i stekao obitelj sa sedmero djece s kojom je vrlo skromno živio. Povrh toga bolovao je od tuberkuloze od koje je naposljetku i umro jedne noći tijekom pisanja rukopisa za tisak.⁷⁴

Šicel navodi kako se Novak na književnoj sceni javlja uglavnom istodobno kada i njegovi literarni vršnjaci poput Kovačića, Gjalskog, Kumičića i Kozarca, netom prije i poslije Šenoine smrti, međutim ono čime se od ostalih književnika razlikovao jest to da se on nije ideološki i politički izjašnjavao, pa se mjesto kritike šireg političkog stanja Hrvatske za vrijeme Khuenove vladavine, on ipak ponajviše usredotočio na individualne, najčešće potlačene pojedince.⁷⁵ To primjećujemo već u prethodno analiziranim pripovijetkama *U glib* i *Nezasitnost i bijeda*, koje Šicel smješta u drugu Novakovu stvaralačku fazu.⁷⁶

Prva faza Novakova stvaralaštva koju opisuje Šicel, obuhvaća razdoblje od osamdesetih do devedesetih godina 19. st. za koju su karakteristične uglavnom pripovijetke o životu ljudi iz rodnog Senja i Podgorja, a unutar koje tematizira svoje junake, ribare, podgorske „profesionalne“ prosjake, „iščašene“ pojedince, tipične predstavnike društvenih slojeva, malograđanine s netom probuđenim mentalitetom, te žene patnice, ali i prostorne opise uskih i kamenih kuća, te čuvane senjske bure.⁷⁷

⁷³ Vjenceslav Novak, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44224>; pristupljeno 20. 8. 2021.

⁷⁴ Biografija.com, *Vjenceslav Novak*, 2017. Izvor: <https://www.biografija.com/vjenceslav-novak/>; pristupljeno 20. 8. 2021.

⁷⁵ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 200-201.

⁷⁶ Isto, str. 205.

⁷⁷ Isto, str. 203.

Druga faza obuhvaća razdoblje od devedesetih godina do prvih godina 20. st. za vrijeme njegova boravka u Zagrebu, kada se i tematski okreće urbanoj sredini u sklopu koje, uz rad na romanima, u pripovijetkama opisuje nezavršene učenike i studente, pokorne manje činovnike te pojavu radništva, proletarijata i malograđanski svijet općenito.⁷⁸

Novak u svojim djelima tematski obrađuje područja od podgorskoga kraja do zagrebačke periferije, no ponajprije se ipak ističe kao pjesnik rodnoga Senja, navodi Šicel.⁷⁹ Dubravko Jelčić opet ističe kako, neovisno o mjestu unutar kojeg su smješteni Novakovi romani i pripovijesti, oni su uvijek prikaz žive nedotjerane stvarnosti ondašnjeg društva i najobuhvatniji su odraz aktualnih društvenih pojava.⁸⁰ Iako je pisao i poeziju ona nije doživjela veći domet od književnopovijesnog podatka, a njegov prvi ozbiljan rad je prema Šicelovom mišljenju, započeo 1883. godine u suradnji s časopisom *Vienac* s pripovijetkom *Baba Marta*.⁸¹ Jelčić pak ističe važnost šenoinske tradicije koju Novak nasljeđuje videći u Šenoi uzor. U takvom je duhu posebno intonirana njegova pripovijest *Maca* iz 1881. s kojom i ulazi u hrvatsku književnost, pa ga Jelčić spominje u kontekstu „senjskog Šenoe“ kakvim su ga držali i Prohaska, Dvorniković, Barac i Draženović.⁸² Ipak, ovaj je pisac najpoznatiji kao „hrvatski Balzac“ koji stvarnost oko sebe prezentira na objektivan način, pridajući joj moralni karakter i izbjegavajući pritom prenaplašenu patetičnost.⁸³ I Krešimir Nemeč naglašava kako se Novak ponajbolje od svih drugih hrvatskih pisaca približio stilskoj paradigmi europske književnosti realizma i udaljio od dekorativnosti i brojnih fabularnih zapleta. Međutim, Nemeč navodi i to kako je Novak bio primoran na brzi rad.⁸⁴ Iz toga bismo mogli zaključiti kako je njegovo stvaralaštvo, s obzirom na egzistencijalnu potrebu za radom, bilo uvelike uvjetovano zadovoljavanjem ondašnjeg književnog stila i čitateljske publike, a njegov umjetnički zanos ograničen.

⁷⁸ Isto, str. 205.

⁷⁹ Isto, str. 202.

⁸⁰ Dubravko Jelčić, *Pov. hrv. knjiž.*, 2004, str. 253.

⁸¹ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str.201.

⁸² Dubravko Jelčić, *Pov. hrv. knjiž.*, 2004, str. 253.

⁸³ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 205.

⁸⁴ Krešimir Nemeč, *Pov. hrv. romana od početaka do kraja 19. st.*, 1995, str. 225.

No unatoč takvom ograničenju i odskakanju u kvaliteti njegove proze kakvo spominje Nemeć, Vjenceslav Novak autor je najboljeg romana hrvatskog realizma. *Posljednji Stipančići* odlikuju izvanrednom psihološkom karakterizacijom likova, posebice ženskim likom Lucije Stipančić koja se smatra najsloženijim ženskim likom 19. st. u hrvatskoj književnosti.⁸⁵ Pored *Posljednjih Stipančića*, u Novakovom bogatom književnom opusu istaknula su se i brojna druga vrijedna djela poput romana *Pod nehajem* (1892.), *Podgorka* (1894.), *Dva svijeta* (1901.), *Tito Dorčić* (1906.)..., ali i pripovijetke ujedinjene u knjigu *Podgorske pripovijesti* (1889.), kao i već spomenute *Nezasitnost i bijeda* (1894) i *U glib* (1901) te pripovijetka *Iz velegradskog podzemlja* (1905).⁸⁶ Jedinstvena značajka koja cjelovito opisuje čitav njegov književni opus krije se u riječima Krešimira Nemeca koji navodi kako je glavna zadaća Novakove umjetnosti upravo *upiranje prstom u rane društva jer bez toga neće biti nikada »općeg liječenja socijalnog zla.«*⁸⁷

⁸⁵ Isto, str. 231.

⁸⁶ Miroslav Šicel, *Pov. hrv. knjiž.*, 2005, str. 204-208.

⁸⁷ Krešimir Nemeć, *Pov. hrv. romana od početaka do kraja 19. st.*, 1995, str. 238.

6. Novakov doprinos angažmanu školovanja siromašne djece

Analizirane pripovijetke Vjenceslava Novaka u središte radnje smještaju nadarene ali socijalno determinirane studente koji ne uspijevaju ostvariti svoj puni potencijal zbog prepreka na koje nailaze unutar društva u kojem se nalaze. Tematski međusobno korespondiraju i zbog toga su namjerno odabrane kako bi se na njihovom primjeru objasnila problematika na koju se u ovome dijelu rada želi posebno ukazati. Narav književnoga djela obično podrazumijeva naglašenu crtu autorovog stvaralačkog zanosa, umjetničkog naboja i impulsa mašte, no što kada djelo postane projekcijom stvarnosti i svojevrsni zapisnik zbilje? Novak u svojim pripovijetkama dokazuje kako jedna takva izvedba koja podrazumijeva objektivno iznošenje stvarnih životnih okolnosti jednoga vremena, ne mora nužno značiti i izostanak sentimenta ili potpuni nedostatak autorova osobnog izričaja. Dapače, sudeći po biografskim elementima koji se tiču autorovog privatnog života, a iz kojih saznajemo o njegovom socijalnom stanju, brojčanoj obitelji, bolesti od koje je bolovao on sam, a potom i likovi iz njegove pripovijetke *Nezasitnost i bijeda*, uočavamo kako autor na svojevrsan način unosi u svoje priče samoga sebe i svoj život. Njegove priče i dalje su samo priče, ali su elementi unutar njih stvarni. Tako oblikovani prikaz likova o čijim se sudbinama progovara kroz istinitu vizuru stvarnosti, od posebne je važnosti za shvaćanje jednoga vremena i problema s kojima se ono suočava. Već prisutan koncept socijalnog identiteta o kojemu progovaraju pisci u vrijeme književnog razdoblja realizma, Novak u ovim pripovijetkama proširuje detaljno opisujući žrtve toga faktora. U njihovoj su glavnoj ulozi novopečeni studenti koji su dovoljno inteligentni i učeni da postignu viši stupanj akademske obrazovanosti i postignu svoje ideale, ali i dalje nemoćni da to u potpunosti ostvare. Oni su svjesni prepreka koje ih u tome onemogućuju ali do samoga kraja ne pronalaze dovoljno snažno sredstvo kojim bi mogli nadjačati važnost njihovih socijalnih okolnosti za daljnje obrazovanje s jedne, i društvenu nepravdu s druge strane. No promatrajući ova djela iz današnje perspektive i uzimajući u obzir širu sliku, mogli bismo razviti misao o tome kako, iako Novakovi junaci u pripovijetkama onda ne uspijevaju to sredstvo pronaći, oni su sami, u procesu svojevrsne komunikacije čitatelja s djelom, postali sredstvom koje Novak koristi za

formiranje bolje budućnosti. U tom se smislu pisac na neki način putem angažirane književnosti bori u ime svojih likova, konkretno siromašnih studenata i, iako njih ne može spasiti jer su oni i dalje dijelom ondašnje trenutne društvene situacije, on može utjecati na povećanje svijesti o problemima s kojima se susreće siromašna mladež i na taj način doprinijeti budućem društvenom boljitku.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja republike Hrvatske sada svake godine raspisuje natječaj za dodjelu državnih stipendija 10 000 studenata. Stipendije su kategorizirane s obzirom na uvjete koje student mora zadovoljiti kako bi ostvario pravo na dodjelu stipendije, a jedna od tih kategorija odnosi se na studente slabijega socio-ekonomskog statusa. Unutar Pravilnika o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na državnu stipendiju, nalaze se i informacije o postupku bodovanja i utvrđivanju rang-liste studenata, a unutar njih postoje odredbe na temelju kojih djeca samohranih roditelja ostvaruju dodatne bodove, kao i studenti čija su braća ili sestre predškolske dobi ili su u sustavu redovitoga obrazovanja pri čemu se po 150 bodova priznaje za svakog brata ili sestru. Prilikom bodovanja vrlo su važni i izračuni o prosječnim mjesečnim prihodima po članovima obitelji.⁸⁸ Kada bismo u ovako utemeljen obrazac odredbi koje uvjetuju mogućnost ostvarivanja stipendije, mogli integrirati Novakove likove, primijetili bismo kako bi sin samohrane majke Jakov Kosović, kao i Đuro Mudrovčić sa svojih petero braće i sestara, zasigurno zadovoljili potreban bodovni prag i samim time ostvarili mogućnost lakšeg daljnjeg školovanja.

O utjecaju Novakovih pripovijetki na formiranje održivog sustava odgoja i obrazovanja siromašnih studenata, ne može se dakako jamačno govoriti, no nedvojbeno je to da književnost koja glasno progovara o prisutnim, aktualnim društvenim problemima na način kojim progovara Novak u svojim pripovijetkama ne libeći se u njima vjerno prikazati tužne krajičke gradskih periferija, siromašan život mnogočlanih obitelji u njihovim skučenim domovima, tragične završetke nadarenih mladih ljudi na njihovom putu do školstva, te okorištavanje superiornijeg sloja društva financijskim potporama namijenjenima siromašnom sloju društva, utječe na jačanje svijesti i razvoj spoznaje o

⁸⁸ Narodne novine (2018), *Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na državnu stipendiju na temelju socio-ekonomskoga statusa*, br. 83/2018.

Izvor: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_09_83_1656.html; pristupljeno 2. 9. 2021.

potrebi za rješavanjem problema s kakvima se susreću mladi ljudi željni nauke. Taj problem izjednačavanja školovanja s pojmom luksuza, usko je vezan uz širu društvenu problematiku koju načima Novak dotičući se osobina ljudske pohlepe i nezasićenosti već imućnih pojedinaca koji ne sustežu od potezanja statusom postignutih veza u društvu, kojima dolaze do svojih ciljeva. U odnosu na takvu situaciju, još jedan korak prema naprijed u današnje se vrijeme ogleda u javnoj provedbi natječaja za stipendiju prema kojoj se definira način dokazivanja o ispunjenim uvjetima. Književnost kao takva možda nije mogla osigurati promjene na planu potpomognutog školovanja siromašne djece, ali je svakako mogla utjecati na svijest o potrebi za rješavanjem tih problema.

7. Zaključak

Na književnu su proizvodnju osamdesetih godina 19. st. u velikoj mjeri utjecale društvene prilike i politička situacija u kojoj se u to vrijeme našla Hrvatska. Agrarna kriza, propadanje seoskog patrijarhalnog života, neimaština, masovno iseljavanje Hrvata, pojave su koje su obilježile to razdoblje. pisci koji, u nastojanju da vjerno opišu stvarnost koja ih okružuje, u svojim djelima progovaraju o aktualnim društvenim problemima pokušavajući pritom što vjernije slijediti temeljne odrednice realističke poetike. Jedan od autora koji je od strane brojnih književnih kritičara prozvan najboljim hrvatskim realinom jest Vjenceslav Novak. Temeljem analize njegovih pripovijetki utvrđujemo kako su one sadržajni pokazatelj stvarnosti i stilski čist odraz realističke poetike. Iako egzistencijalno ovisan o produktima vlastitoga književnoga stvaralaštva i na taj način u određenoj mjeri stilski i konceptualno ograničen, pokazao je kako objektivna i normativno dosljedna projekcija stvarnosti ne mora biti hladna i bezlična. Osim što budi osjećaje samoga čitatelja, utječe na svijest o problematici jednoga vremena i društva, problematici prisutnoj i danas što svjedoči o aktualnosti njegovih djela i godinama kasnije.

8. Literatura:

- Barac, Antun. 1951. *Hrvatska književna kritika II: Razdoblje realizma*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Flaker, Aleksandar. 1976. *Stilske formacije*. Sveučilišna naklada Liber. Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić. Zagreb.
- Nemec, Krešimir. 1995. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Znanje. Zagreb.
- Novak, Vjenceslav. 2005. *U glib... i druge pripovijetke*. Školska knjiga. Zagreb.
- Novak, Vjenceslav. 2005. *U glib i druge pripovijetke*. Katarina Zrinski d.o.o. Varaždin.
- Solar, Milivoj, 2003. *Povijest svjetske književnosti*. Golden marketing. Zagreb.
- Škreb, Zdenko; Stamać, Ante. 1998. *Uvod u književnost*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Šicel, Miroslav. 2005. *Povijest hrvatske književnosti: Knjiga II., Realizam*. Naklada Ljevak. Zagreb
- Žmegač, Viktor. 1987. *Povijesna poetika romana*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb,

Mrežni izvori:

- Novak, Vjenceslav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod
- Miroslav Krleža, 2021. Izvor:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44224>
- Narodne novine (2018), *Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na državnu stipendiju na temelju socio-ekonomskoga statusa*, br. 83/2018. Izvor:
https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_09_83_1656.html;
- Realizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Izvor:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52108>

Biografija.com, *Vjenceslav Novak*, 2017. Izvor:

<https://www.biografija.com/vjenceslav-novak/>;

9. Sažetak

U završnome radu *Elementi realističke poetike u pripovijetkama Vjenceslava Novaka* sustavno su opisane temeljne odrednice poetike realizma. U izabranome dijelu književnoga opusa Vjenceslava Novaka, one su prvo teorijski opisane, potom oprimgjerene kroz analizu pripovijetki *U glib* i *Nezasitnost i bijeda*. Pojam realizma promatra se u kontekstu periodizacije hrvatske i svjetske književnosti, dok se naglasak postavlja na osobitosti hrvatske književnosti realizma. Također, kako je riječ o visokomimetičkom poetičkom programu, posebna se pažnja posvećuje utjecaju društvenih i političkih događanja na ondašnju hrvatsku književnu proizvodnju.

Ključne riječi: realizam, elementi realističke poetike, pripovijetke Vjenceslava Novaka

10. Summary

This final work named *Elements of realistic poetic in Vjenceslav Novak's short stories* systematically describes realistic poetic's main principals. In selected part of Novak's literary work, those main principals are theoretically described and then exemplified through analysis of his short stories named *U glib* and *Nezasitnost i bijeda*. The meaning of realism is studied in both, Croatian and worldwide literature, although this work is primary focused on Croatian literature's peculiarities. Since realistic poetic implies highly mimetic program, this work also studied the influence of social and political events on Croatian literature.

Keywords: realism, elements of realistic poetic, Vjenceslav Novak's short stories